

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆԴԵՍ, X գիրքը:— «Դոշայ վաճի կամ նոր Գեօրիկ» վերնագիրը կրող յօդուածում պ. Ի. Յարութիւնեան տալիս է հայոց միակ դատաստանագրքի հեղինակ Մխիթար Դաշի կենսագրութիւնը և նրա հիմնած վանքի պատմական-նկարագրական տեսութիւնը: «Աշուղներէ մասին» յօդուածում պ. Գ. Լեւոնեանը աշուղների մասին տալիս է ընդարձակ տեսութիւն, համեմատում է նրանց միջնադարեան եւրոպական մինէլէդիզներների, արուստիների և բարդների հետ, ապա տալիս է նշանաւոր հայ աշուղների զնահատութիւնը, որ սակայն իր կողմից ևս կարօտ է վերգնահատութեան... Դէորդ Աստուածատրեան «Սաշար-նովայի անշայս երգերից» զբոսնաբերում բերում է այդ նշանաւոր աշուղի մի քանի անյայտ երգեր, քաղելով Պետերբուրգի Գիտական ձեւաբանի Ասիական Թանգարանում պահուած մի մատենանից: «Քուրջալու գաւառ»-ի ազգագրական ուսումնասիրութիւնը կատարել է պ. Ե. Լալայեան. այդ ընդարձակ զբոսնաբերին կցած են մի քանի լուսաբանող նկարներ: Խ. Սամուելեանն «Արեւակ վրիժ ևս վերկաճի» յօդուածում քննում է սովորական իրաւունքի այդ երևոյթները հայկական կեանքում, որքան այդ արտայայտուած է հայոց գրաւոր և քանաւոր գրականութեան, հայոց դատաստանագրքի, ինչպէս և ժողովրդի կեանքում

քում դեռևս գոյութիւն ունեցող սովորութիւնների մէջ: Ինչպէս տեսնում է ընթերցողը՝ ազգագրական գիտութեան շատ հարուստ պաշար է պարունակում այս հատորի մէջ:

ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՈՐԵԱՆ, դեկտեմբեր:— Զուտ մասնագիտական թերթ է դասնում և Վիէնայի Մխիթարեանների օրգանը, դադարեցնելով «քաղաքական տեսութեան», «օգտակար գիտելիք» և այլ նիւթերի տպագրութիւնը: Եւ իսկապէս շատ խնայցի է այդ որոշումը, քանի որ այդ դէն զցած բաժինները, զանազան հանգամանքների շնորհիւ, չէին կարող լիակատար լինել: Մեր գրականութիւնը պէտք ունի աշխատանքի բաժանման, ուստի կարելի է ողջունել Վիէնայի Մխիթարեանների որոշումը՝ դառնալ ընդարձակ ըմբռնումով հայագիտութեան ուսումնասիրութիւն: Ցանկալի է, որ ամենալիակատար կերպով խմբագրութիւնը կարողութիւն ունենայ իրագործել իր նպատակը և ամենանորը գործիքի պէս արձանագրել այն ամենը, ինչ կատարում է հայագիտութեան ընդարձակ դասում հայ և օտար գիտնականների ջանքերով:

Այս համարում տպուած են հետեւեալ յօդուածները.— Գ. Խալաթեանի «Կրիւստիկ յայրորդը հայոց Արտաշէս Բագարճի և Կ» գերմաներէն ուսումնասիրութեան թարգմանութիւնը. «Հընդ-

Եւրոպական Տ վերջապետը հայերեհի միջք լեզուարանական գրուածքը «Գոկոս. Ռուսիկեանի կենսագրականի վերջը, «Գոկոս. Անտոն Արակեանի» կենսագրութիւնը, «Գոլոս»-ի մասին ուսումնասիրութիւնը, Զ. Բազրուպանի «Ստուգարանական հետազոտութիւն» եւ մատենախօսականներ: Հայագիտութեան եւ նուիրուած և Մարբուրգի «Հանգէս Հայագիտութեան», ինչպէս և մասամբ Պարիզի «Բանասէրը», որ առայժմ անաշուղ ձգտում է լինել նաև գրական հանգէս: Մեզ թւում է, թէ «Հանգէս Ամսօրեայ»-ն աւելի նպատաւոր պայմաններ ունի հայագիտութեան կենսոնական օրգան լինելու և նա պէտք է ձգտի այդ դիրքը գրաւելու:

ԱՆԱՀԻՏ, հոկտեմբեր: — Վաթսու-նական թաւանները գրական դէմքերից մէկի՝ Խ. Պ. Միսաքեանի մոռացուած անունը յիշեցնելու և այդ գրողին ծանօթացնելու նպատակով հրատարակել է «Միսաքեանի ամենէն գեղեցիկ» էջերէն մէկը, Քալուտի վրայ յօգուածաշարք մը», որ բաւականաչափ դադարաւոր է տալիս այդ մոռացուած հեղինակի մտածողութեան և գրելու մասին:

Բազմավեպ, նոյեմբեր: — Հետեւեալ արդարացի դիտողութիւնն ենք կարդում այդ համարում.

«Թիֆլիսցի Զանշեանը, Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանէն յետ շրջանաւարտ ըլլալու, նոյն քաղաքին համալրօտարանը իրաւարանութիւն կ'ուսանի. վկայականը ստանալով, ինքզինքը բուրովին ուսու գրականութեան կը նուիրէ: Զանազան հրատարակութիւններուն մէջ, նշանաւոր է ուսու ճորտերու ազատագրութեան դատը ուսումնասիրող ստուար հատորը: Այս գիրքը կարճ ժամանակամիջոցի մը ետք տպագրութիւն կ'ունենայ: Հեղինակը իբր հրապարակագիր քան տարի հ'աշխատակցի Ռուսսիկե վեդուտսի թերթին: Զանշեան՝ ցեղով հայ, մաքով առան է:

Ռուսիոյ Հայոց մտաւորական շարժումը դիտողները կը տեսնեն թէ զարգացեալ հայ երիտասարդութիւնը հետեւեալէն աւելի կը միտի առանձին գրելու: Բեղադուրիկ, Մոսկուայի ուսու օրագրութիւնը հայ աշխատակիցներ ունի. Հայերը Թիֆլիս, Բագու առանձին թերթ կը հրատարակեն: «Փորձ»ն ու «Արձագանգ»ը հիմնող Արգար Յովհաննիսեանին զաւակը, առանձին թերթի մը խմբագրապետութեան կը հետամտի:

Եւրոպական հօգը քաղաքակրթութիւն մը, որ պիտի է առանձին, բնականաբար իր մէջ պիտի հալեցունէ աւելացի հայուն տկարագոյն քաղաքակրթութիւնը, հետեւեալ և անոր լեզուն: Ուրիշ առթիւ դիտել տուած ենք որ հայը Թիֆլիս մէջ որքան աւելի կը զարգանայ այնքան ալ աւելի թրքեւարէն խոյս կու տայ. իսկ Ռուսիոյ մէջ հայը որքան աւելի կը յառաջագրիմէ, առանձին լեզուին ալ այնքան աւելի կը յարի: Զատ հազուադէպ պարագայ մըն է հանդիպել թրքեւար խօսակցող թիւրքիացի երկու հայ մտաւորականի, մինչ՝ զարգացած առանհայեր իրենց զաղախարները գրեթէ միշտ առանձին կը փոխանակին: Զանշեանի մը գերեզմանին առջև հայ դանքանախօսն իսկ հրաժեշտի ողջոյնը կու տայ գոչելով. «Մնաս բարով Գրիգոր Աւետիկը»: Կ'երեւակայենք Պոլիս «մնաս բարով, Աւետիս օղլու Գրիգոր» բացազանութիւնը:

Ռուսահայ գրագետին ապագան՝ առանձին մտաւորագրութեան մէջ է: Գրականութիւնը՝ եւրոպացիին համար, Ամերիկացիին համար ապարեզ մըն է, ապարեզ մը պիտի ըլլայ և՛ հայուն համար: Հայը վաճառականութիւն կ'ընէ առանձին լեզուով. ու՛ առանձին լեզուով զինուորական ծառայութեան մէջ կը մտնէ, կառավարական ու վարչական պաշտօններ կը ստանան. նոյնը պիտի ընէ և գրական ապարեզին համար ալ, ուր փառք, համբաւ, գրամ պիտի գտնէ եթէ իրական տաղանդով մը ներկայանայ: Հայը՝ ոչ-հայկական ապարեզներու մէջ նուազ, Միլիթօֆ, Յակոբ

փաշա եղաւ, ոչ-հայ մատենագրութեան մէջ ալ շատ բարձրերը պիտի կրնայ ստառնել: Գրիգոր Աղաթօնին մահը Տնտեսագիտութեան համար մեծ կորուստ մը համարուեցաւ, որովհետեւ այդ հայր՝ Թիւրքիոյ նախարար մը եղաւ ու օտար լեզուներով գրեց: Տարակոյս չկայ թէ Գրիգոր Զանշեան մը իր բոլոր տաղանդովը հանդերձ պիտի մնանէր խեղճ աղբատ, թշուռ, և շատ հատնօրէն՝ իր ազգէն հալածեալ մը, եթէ պարզապէս իրը հայ հրապարակագիր երեսն եկած ըլլար: Բայց որովհետեւ ռուս զորք մը եղաւ, ուստի և իր կենդանութեանը մեծ հռչակ վայելեց, և իր մահն ալ հանրային սուղի մը համեմատութիւնները առաւ: Եթէ Տիգրան երկաթ առնն մը եւս ապրելու ըլլար, իրեն եւրոպական համպրելու ըլլար, իրեն շինէր: Բարիք մեծ շանդէս մը կը փոխարինէր տաղանդաւոր Հայուն աշխատութիւնները, որոնք եթէ հայերէն գրուած ըլլային, և ոչ իսկ սենեկի մը վարձքը պիտի կրնային հայթայթել հիւանդին: Ու մինչ Սիպլի մը—բանաստեղծուհի—իր բոլոր տաղանդովը հանդերձ հազիւ կը ծանօթանայ անձուկ չըջնալի մը, անդին հայ արիւն Աղանուր այլապէս հանրածանօթ է, վասն զի իտալերէն կը տաղաշափէ:

Մենք այս տեղ ս և է փաստարանութիւն չենք ընել, և ոչ ալ՝ մտաւորական երեսփի մը պատճառները քննելու կ'ենլենք. կը հաւատունք իրողութիւն մը, կամ աւելի ճիշտը՝ կը ջանանք Ռուսիոյ Հայոց մտաւորականութեան վերապահուած ազգական ընդշմարել, զոնէ աղօտ լին:

LA REVUE ֆրանսիական ամսագրերի ղեկավարներ 1-ի համարը պարունակում է կանանց բարձրագոյն կըրթութեան մասին մի հետաքրքրական յօդուած: Ընդհանրապէս կարծում է, որ իգական սեռի բարձր կըրթութեան խնդիրը քաղաքակիրթ երկրներում այլևս վիճարանութեան նիւթ չի դառ-

նում: Բայց ահա թէ ինչ ենք կարդում այդ յօդուածում.

«Այժմ Ամերիկայից է գալիս մեզ ամենատեսապասելի, ամենաապշեցուցիչ նորութիւնը, ասում է La Revue: Սեռերի համակըթութիւնը, ֆեմինիզմի այս գերազանց յաղթանակը, որով ամերիկուհիները օգտւում էին վաղուց հետէ*), այժմ վտանգի է ենթարկւում նոյնիսկ իր սկզբունքի մէջ: Այնտեղ թերթերի և ամսագրերի մէջ սկսուած է մի կատաղի պայքար կանանց բարձրագոյն կըրթութեան դէմ. աշխատում են փակել ուսանողուհիներին առաջ համալսարանների դռները, հաւաքել նրանց բացառապէս կանանց կոլլեժներում և ենթարկել բացառիկ ծրագրերի և քեթմի, այսինքն ներանց համար ստեղծել մի ստորադաս կըրթական վիճակ:

Եւ 2իկագոի համալսարանի նախագահ Հարպերն է տալիս այդ ընդհանուր պայքարի ազդանշանը, այն Հարպերը, որ մի ժամանակ կանանց ազատութեան և իրաւունքների ջերմ պաշտպանն էր, և որ այժմ այդ ցաւալի յետադարձութիւնն է յանձն առնում՝ քաշելով իր յետեից ուրիշներին:

Ինչ է պատճառը այս յանկարծական փոփոխութեան. զուցէ սա մի անհրաժեշտ ու անցողական րէալիցիա է, որ սովորաբար հետևում է չափազանց արագ տիրապետութիւններին և առաջադիմութեանը: Ամերիկացիք սիրում են այրել այն, ինչ պաշտել են մի ժամանակ... զուցէ պէտք է այդ թշնամութիւնը վերադրել տնտեսական և հասարակական պայմաններին, որոնք առաջ են բերում դասակարգային, ինչպէս և սեռերի մըցում:

Մեզ համար այդ միևնոյն է. մենք կ'ուզէինք միայն իմանալ, թէ արդեօք Ամերիկան մենակ չ'է կանանց համալսարանական կըրթութեան դէմ: Եւրոպո-

*) Առաջին անգամ 1833 թ. Օրեր-լինի (Օհիո) կոլլեժը ընդունեց կանանց:

յում ֆեմինիզմը ունեցել է անելի դանդաղ, պակաս փառաւոր ընթացք, բայց և այնպէս ամեն օր նա հաստատուում է և երևան է գալիս, թէև ոչ շատ փայլուն, բայց անկասկած յաղթանակներով: Եւրոպական բոլոր համալսարանները համարեաւ բաց են կանանց առաջ: Փրանսիական զանազան համալսարանների վերջին սեմեստրում ուսանողուհիների թիւը հասնում է 1399-ի: Կանայք դեռ անելի բազմաթիւ են ուրիշ երկրների համալսարաններում: Վերջապէս մի քանի երկրներում, ինչպէս օրինակ՝ Փրանսիա, Անգլիա (1869), Իտալիա (1870) և Բելգիա (1875), երեսուն տարի կայ, որ կանայք մասնակցում են համալսարանական կրթութեանը: Փորձառութիւնը արդէն բաւական երկար է հաւանական լինելու համար: Որոշք են այս փորձառութեան հետեանքները:

Այս հարցին պատասխանն ունենալու համար *Revue*-ն հարկ է համարել դիմել Եւրոպայի խոշոր համալսարանների տեսուչներին և նշանաւոր պրոֆեսորներին՝ նրանց կարծիքները հարցնելով: Գերմանական, Ֆրանսիական անգլիական, շվեյցարական, սառաիական, իսկան և այլ համալսարաններից ստացուած են պատասխաններ, որ մէջ չենք բերի տեղի աղբիւրներից: Այս պատասխանների վրայ հիմնուելով *Revue*-ն իրատեք է համարում անել հետեալ եզրակացութիւնը.

«Կանայք եւրոպական համալսարաններում հակառակորդներ չ'ունին. մեզ պատասխանող պրոֆեսորները բոլորն էլ ֆեմինիստներ են, կամ գոնէ հակաֆեմինիստներ չեն: Ամենքն էլ համարեաւ ընդունում են, որ կինը աղամարդու չափ բարձրագոյն կրթութեան իրաւունք ունի: Հազիւ թէ նրանցից մի քանիսը՝ այն էլ երկրորդական կէտերի մասին՝ սահմանափակուներ են անում: Բայց ամենքը միաբերան հաստատում են սեռերի համակրթութեան բարիքները:

«Կանանց ներկայութիւնը մեր լը-

սարաններում—ասում է պ. Կրուպէ, Սորբոնի զրական ֆակուլտէի դուստր-օժանդակում է ուսանողների բարի դաստիարակութեանը: Նրանք՝ ուսանողները, շնորհիւ կանանց ներկայութեան, միշտ վայելուչ արտաքին ունին»: Հաստատացնում են նոյնպէս, որ կանանց ներկայութիւնը և երկու սեռերի մէջ առաջ եկած ընկերական յարաբերութիւնները—մտնաւանդ հիւսիսի համալսարաններում—բոլորի մոտ լի վրայ ամենալաւ աղբիւրութիւնն է անում: Կանայք արնանում են՝ առանց ոչինչ կորցնելու իրանց հմայքից, տըղամարդիկ «լաւանում են և ազնւանում»:

Մի խօսքով, վերջացնում է *Revue*, մեր քննութիւնից առաջ եկած շատ վճռական եզրակացութիւնները հետեանքներն են.

1) Եւրոպական համալսարաններում երկու սեռերի համակրթութիւնը ունի բազմաթիւ առաւելութիւններ և մի հատիկ լուրջ անյարմարութիւն, որը կ'անյայտանայ, երբ երկու սեռերն էլ կը ստանան հաւասար սկզբնական դաստիարակութիւն:

2) Կանայք իրանց տարբեր առաւելութիւններով ու թերութիւններով ցոյց են տալիս ուսման ընթացքում և քննութիւնների ժամանակ իրանց տըղամարդ ընկերներին հաւասար կարողութիւններ:

3) Եթէ համալսարանական կրթութիւնը կանանց մէջ մինչև այժմ առաջ չը բերեց խոշոր հանճարներ, բայց գոնէ նրանցից շատերին հնարաւորութիւն տուցց ստեղծել իրանց համար պատուաւոր և անկախ կացութիւն:

Միթէ այսքանը բաւական չէ արդարացնելու համար կանանց բարձրագոյն կրթութիւնը:

РУССКАЯ МЫСЛЬ, հոկտեմբեր:—

«Ինչո՞ւ Ամերիկան այդպէս արագ առաջ է գնում» հետաքրքրական յօդուածում պ. Ի. Օգերովը մատնանիչ է անում ամերիկացիների այն առանձնաշատկութիւնների վրայ, ո-

ընթերցողականում են տուած հարցին: «Գերմանացիներն — ասել է Գմոնդ—աշխարհիս առաջին ազգն են նիւթեր ժողովելում, իսկ ամերիկացիները կարողանում են հիանալի կերպով օգտուել այդ նիւթերից»: Ամերիկան կարող է ծառայել իրրեւ փառահեղ ապացոյց այն մտքի որ բասաների մերձեցումը և ձուլումը տեղի է ունենում ոչ հալածանքի, այլ ազատութեան, շահերի ընդհանրութեան և և դպրոցի շնորհիւ: Եւրոպայում բանուորի վրայ նայում են ոչ իրրեւ մարդու վրայ, որի մէջ պէտք է գնահատել խելքն և ինքնուրոյնութիւնը, այլ իրրեւ մեքենայի մի մասի վրայ: Աշխատանքի բարձր վարձատրութիւնը ստիպում է ամերիկացուն անդուլ մըտածել տիրիւնիկական կատարելագործութիւններ մասին: Ազատութիւնը, նախանձող ոգին, արագ աշխատելու սովորութիւնը միացած երկրի բնական հարստութիւնները հետ եանկիններին

դարձնում են աշխարհիս առաջնակարգ արդիւնաբերող-առևտրական ժողովուրդը: Եւ ոչ մի տեղ չէր գտնիլ այնպիսի վիթխարի հարստութիւններ, ինչպէս Միացեալ Նահանգներում: Ահա, օրինակի համար, Ամերիկայի հարուստների եկամուտը. Ջոն Ռօկֆելլեր տարեկան եկամուտ է ստանում 105,120,000 ռ., Անդրի-Կարնեջի 50 միլիոն, Ռուսսել 18 միլիոն, Գլենդ 16 միլիոն, Հուլզ 12 միլիոն, Պիրմոնտ Մորգան 10 միլիոն կային: Դրանց համեմատութեամբ եւրոպական միապետները աւելի պակաս տարեկան եկամուտ ունեն: Այդ միապետներից ամենահարուստն է Թիւրքաց սուլթանը, որի տարեկան եկամուտը հաւասար է 20 միլիոնի, գերմանական կայսրինը—7 միլիոնից աւելի, իտալականինը 5 միլիոնի չափ, Անգլիայի թագաւորը աւելի պակաս եկամուտ ունի—տարեկան 4½ միլիոն:

Պ Ա Տ Ա Ս Ի Ա Ն

ԲԱԳՈՒ, Պ. ԶԻՅԵԻՆ («ԵԱԿ. ԱՅՅ.»).—«Մուրճում» տպուող «Հրաշալի դարը» հոշակաւոր քնադէտ պրոֆ. Ըոլլէսի գիտական մի տեսութիւնն է XIX դարի դրական եւ բացասական կողմերի վրայ: Եթէ այս գրուածքի գէթ առաջաբանը կարդացած լինէիք, Ձեզ համար պէտք է պարզ լինէր, որ դա «բոման» չէ: Ձեր այդ սխալը հետաքրքրական է այն տեսակէտից, որ ցոյց է տալիս Ձեր մի սովորութիւնը—չը կարդացած բաների մասին մեծ ապրմբով կարծիքներ յայտնել: Լոկ թերթերով անցնել յօդուածները եւ ապա զանազան համամատուցութիւններ անել՝ դա լուրջ եւ բարեխիղճ մարդու գործ չէ...

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

երես	տող	տպուած է	պէտք է լինի
119	17 վ.	զարդարել է	չարշարել է
124	7 վ.	կեղծումները	գեղծումները